

¹Микита Грач, ²Лариса Поліщук
¹Магістр архітектури, Івано-Франківськ
e-mail: mykyta.hrach@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0466-554X

²Кандидат архітектури,
зав. науково-дослідного відділу КП ПІК ПАЛАЦ,
доцент кафедри архітектури та містобудування
ІФНТУНГ, Івано-Франківськ
e-mail: larysa.polischuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1330-0657

ВІЙНА І СПАДЩИНА: ДОСВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

WAR AND HERITAGE: EXPERIENCE OF PRESERVING CULTURAL IDENTITY

© Грач М., Поліщук Л. 2023

Культура та конфлікти завжди переплетені протягом усієї історії людства. Під час збройних протистоянь відбувається навмисне націлювання на об'єкти культурної спадщини. Метою агресора є не тільки окупація земель, але й насадження іншої ідеології, стирання історичної пам'яті. Оскільки культурна спадщина є складовою культурної ідентичності, її також можуть безпосередньо атакувати з ідеологічних причин, як це можемо спостерігати в Україні. Неповага до чужого культурного простору виявляється в цілеспрямованому руйнуванні історичних споруд та монументів, викраденні творів мистецтва, спалюванні архівів та бібліотек, нищенні пам'яток архітектури та містобудування.

Ключові слова: Україна, культурна спадщина, збройний конфлікт, меморіалізація пам'яті, документальна репрезентація, музеєфікація, глобальна ідентифікація, інтерпретація.

Постановка проблеми

Проблема збереження культурної спадщини в умовах воєнних конфліктів є однією з найскладніших з усього спектру завдань світової пам'яткоохоронної галузі. Недостатність або відсутність превентивних заходів відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 1954 р. є серйозною перешкодою для ефективного збереження об'єктів культурної спадщини під час війни. На часі вивчення світового досвіду збереження культурних цінностей у ситуаціях збройних конфліктів для пошуку способів розв'язання проблеми збереження, перевизначення та підкреслення національної та місцевої культурної ідентичності та відображення пам'яті у проектах відновлення в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблеми збереження культурної спадщини в умовах війни та досвід повоєнного відродження країн у різні історичні періоди висвітлені у багатьох наукових дослідженнях, у яких розглядаються

приклади зі світу, які демонструють руйнування та втрату цінних історичних архітектурно-містобудівних об'єктів в Сирії, Афганістані, Іраку, на Балканах, в Ємені. Автори цих публікацій намагаються зрозуміти мотиви й причини нападів на пам'ятки, досліджують трансформації міжнародного пам'яткоохоронного права, пропонують інструменти превентивних заходів. Серед них: колективна монографія «Архітектура і збройний конфлікт» Дж. Манчіні, К. Бреснахан (Mancini, 2014), «Захист минулого: культурна спадщина в зонах війни» Т. Вейса, Т. Коннелі (Weiss, 2018, р. 1–16), «Руйнування пам'яті: Архітектура і війна» Р. Бевана (Bevan, 2006), «Управління процесом збереження в бібліотеках, архівах і музеях» Р. Тейгелера (Teijgeler, 2006, р. 133-165), «Захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту. Необхідність діалогу і дій, які б об'єднали культурний, воєнний і гуманітарний напрями» Пітера Дж. Стоуна (Stone, 2022, р. 5–31), «Архітектура, міський простір і війна: руйнування та реконструкція Сараєво» М. Рістіч (Ristic M., 2018). З ініціативи Комітету Європейського парламенту з питань культури та освіти проведено дослідження щодо захисту спадщини в Україні під час збройного конфлікту, яке опубліковано на офіційній сторінці ЄС у березні 2023 року (Campfens, 2023).

Мета статті

Метою статті є аналіз світового досвіду післяконфліктного відновлення культурної спадщини та пропозиція принципів збереження культурної ідентичності на етапі відновлення України після війни.

Виклад основного матеріалу

Існує низка міжнародних документів, механізмів у сфері захисту об'єктів культурної спадщини в умовах війни, важливим є досвід країн, що в недалекому минулому зіткнулися з подібними викликами. У Гаазі у 1899 та 1907 рр. відповідно прийнято міжнародні конвенції про закони та звичаї війни, які були включені до комплексу норм міжнародного гуманітарного права. Універсальні принципи захисту пам'яток міжнародна спільнота намагалась удосконалити у Вашингтонському пакті 1935 р. Після масштабних руйнувань Другої світової війни прийнято Угоду про захист культурної спадщини під час збройного конфлікту (Гаазька конвенція 1954 р.). Тоді ж було підписано виконавчий регламент та 1-й протокол. Проте досвід наступних воєнних конфліктів показав обмежений вплив цих та наступних документів щодо захисту культурних цінностей. Незважаючи на недостатню ефективність міжнародних правових інструментів у сфері охорони спадщини, вони є механізмами, які впливають на прийняття політичних рішень, на формування суспільної думки. Крім того, вони становлять юридичне підґрунтя для діяльності міжнародних місій з охорони культурних цінностей, запровадження санкцій та кримінального переслідування за факти воєнних злочинів і злочинів проти людяності (Рішняк, 2022, с. 159–172).

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну з'являються численні міжнародні ініціативи юридичні, гуманітарні, правозахисні, а також дослідницькі, пов'язані з порятунком, збереженням культурної спадщини в Україні та світі. Згадане вище дослідження Комітету Європейського парламенту з питань культури та освіти (Campfens E., 2023) розглядає, як культурна спадщина може бути краще захищена від наслідків збройних конфліктів в Україні та поза її межами, включає аналіз діючого міжнародного законодавства та політичних рамок, а також актуальну практику ключових міжнародних учасників в Україні та під час минулих конфліктів в різних регіонах світу. Неефективність міжнародного пам'яткоохоронного законодавства пояснюється тим, що більшість протоколів для реагування на надзвичайні ситуації базуються на ідеї, збереження нерухомої культурної спадщини на етапі відновлення. Тому серед рекомендацій – цифровізація архітектурної спадщини, реєстрів, архівів, інвентарів тощо.

Одним з ключових висновків дослідження є те, що війна в Україні поставила нові виклики для Європейського Союзу, тому потрібне переосмислення доступних механізмів, інструментів та засобів

для захисту спадщини, для вирішення таких викликів. Дослідження завершується набором рекомендацій для Європейського Союзу та його держав-членів щодо підвищення захисту культурної спадщини від наслідків збройних конфліктів, як в сучасності, так і в майбутньому. Проекти збереження або відновлення спадщини, яка постраждала від конфлікту, мають значний соціальний вплив, і участь місцевих спільнот є ключовою для їх успішності. Культурна спадщина може використовуватися в конфліктних нарративах і, таким чином, сприяти конфліктам. Тому за результатами дослідження пропонується також зосередитись на участі спільноти на етапі відновлення та реконструкції. Необхідно забезпечити, щоб місцеві спільноти брали участь у процесах прийняття рішень на всіх етапах та на всіх рівнях.

Окремий розділ дослідження (Campfens, 2023, р. 50–65) присвячений ініціативам різних міжнародних пам'яткоохоронних, правозахисних організацій в Україні. UNESCO, ICCROM, The Blue Shield (BS), ICOM, ICOMOS, Європейської Комісії та інших приватних та державних фондів, установ, які мобілізують свої інструменти для підтримки українських фахівців культурної сфери, для збереження об'єктів культурної спадщини незалежно від того, чи занесені вони до реєстрів, чи є пам'ятками місцевого, національного значення, чи всесвітньої спадщини.

Ініціативу в категорії документування підтримує Компетентний Центр зі збереження культурної спадщини (4CH), «Save the Ukraine Monuments (SUM)». Проект, який триває з липня 2022 року, спрямований на збереження даних української культурної спадщини. Це досягається створенням копій документів, цифрових об'єктів, метаданих, каталогів, баз даних, зображень та оцифрування пам'яток у вигляді 3D-моделей і розміщення на безпечних серверах у ЄС за захищеною процедурою.

Серед прикладів ініціатив держав, що межують з Україною, прийняття декларації у червні 2022 р. представниками Польщі, Чеської Республіки, Словаччини, Естонії, Литви, Молдови, Румунії та Угорщини щодо зобов'язання захищати культурну спадщину України.

Підсумовуючи дії ЄС, Комітет Європейського парламенту з питань культури та освіти прийшов до висновку, що наразі задіяні різні служби і на багатьох рівнях приймаються заходи в підтримку збереження культурної спадщини в Україні. Проте немає спрямованої програми у цьому відношенні, і жодна конкретна інституція чи агентство не координує ці заходи. Тому необхідно більше координації та моніторингу зусиль зі збереження та покращення інтеграції заходів екстреної допомоги культурній спадщині в Україні (Campfens, 2023, р. 65).

Детальний аналіз втрат, руйнувань, пошкоджень на територіях, які звільнені від окупації та на окупованих територіях здійснюють також українські ініціативи. Проект RebuildUA має на меті проаналізувати та візуалізувати зруйновану інфраструктуру України, поширити цю інформацію та передати результати громадам, органам державної влади та спеціалізованим фондам відновлення країни. Оцифрувати руйнування та завдану шкоду необхідно для побудови покрокового плану відновлення; для інформування світу про реальну ситуацію та наслідки військових дій в Україні. За результатами геопросторового аналізу зібрані дані розміщуються на геопорталі, де на основі карти створено шар для відображення руйнувань за ступенем тяжкості, видом будівель та їх цільовим призначенням (Проект RebuildUA, 2023). Місія ініціативи UADamage – створити інструментарій, який надасть українському уряду та населенню всі необхідні та достовірні дані про повну картину руйнувань та піротехнічного забруднення під час війни з метою розмінування та реконструкції (Проект UADamage, 2023). Лазерне сканування для збереження об'єктів культурної спадщини використовує львівська ініціатива Skeiron (Skeiron, 2023). Кінцевими матеріалами сканування є деталізована хмара точок, на основі якої виконуються детальні інвентаризаційні креслення цінних історичних архітектурних об'єктів. Оцифровуються також музейні колекції, створюються віртуальні тури для поширення інформації у світі про українську культурну спадщину.

Асоціацією архітекторів Литви у 2023 р. ініційовано міжнародний проєкт UREHERIT. Це перший міжнародний консорціум архітектурних організацій, який об'єднує зусилля для досягнення

спільних результатів, спрямованих на збереження української спадщини та культури. Проект розглядатиме спадщину як ресурс для сталого культурного, соціального, екологічного та економічного відновлення України, спрямований на розв'язання проблеми збереження, перевизначення та підкреслення національної та місцевої культурної ідентичності та відображення пам'яті у відновленні. У жовтні 2023 р. відбулась перша публічна конференція «UREHERIT: Архітектори за спадщину в Україні. Відтворення ідентичності та пам'яті» (Leitanaitė, 2023).

Проект реалізує Консорціум з одинадцяти організацій: Асоціація архітекторів Литви (координатор проекту), Архітектори Швеції, Федеральна палата архітекторів та дипломованих інженерів (Bundeskammer der Ziviltechniker:innen – BKZT, Австрія), Королівська Данська академія. Інститут технологій та архітектури (IBT), Орден архітекторів Румунії, Національна рада архітекторів, планувальників, ландшафтників та захисників природи (CNAPPC, Італія), Федеральна палата німецьких архітекторів («Bundesarchitektenkammer e.V.», BAK), Асоціація архітекторів Естонії, Національна спілка архітекторів України, Ro3kvit: Urban Coalition for Ukraine, Харківська школа архітектури та Рада архітекторів Європи як асоційований партнер (UREHERIT, 2023). Серед довгострокових цілей проекту – створення потенціалу для: 1) відновлення зруйнованої війною нерухомої спадщини України в рамках загальної відбудови; 2) реконструкції структури ідентичності; 3) залучення місцевих громад до всіх етапів відновлення. В пріоритеті сприяння відродженню архітектури як культурного вираження через запрошення українських архітекторів та архітекторів інших європейських країн до співпраці (зокрема, спеціалістів із охорони спадщини) для спільного пошуку нової, адаптованої до України методології збереження та відновлення української архітектурної спадщини в стійкий та інклюзивний спосіб.

На етапі відновлення спадщини України, в процесі виконання проектів містобудівної реставрації (ревалоризації, регенерації), реставрації/відтворення пошкоджених/втрачених об'єктів культурної спадщини необхідно зосередити увагу на численних досвідах у ситуаціях збройних конфліктів. Більше уваги слід приділити післяконфліктній пам'яті в проектах відновлення. За результатами аналізу літературних джерел, натурних досліджень пропонуємо п'ять принципів, які можуть бути застосовані на етапі відновлення після збройних конфліктів: 1) меморіалізація пам'яті; 2) глобальна ідентифікація; 3) документальна репрезентація; 4) музеєфікація, ознакування символічною формою; 5) інтерпретація. Серед закордонних проектів та реалізацій існують різні підходи, у тому числі, з протилежним баченням збереження культурної ідентичності, які відповідають пропонованим принципам меморіалізації пам'яті та глобальній ідентифікації.

Одним з прикладів реалізованих проектів, який відповідає принципу меморіалізації пам'яті – церква Святої Софії на Поштової площі у м. Дрезден (Die Sophienkirche am Postplatz in Dresden). Під час бомбардувань Дрездена союзниками 13 лютого 1945 р. церква Святої Софії була значно пошкоджена, у 1962 р., незважаючи на протести консерваторів, архітекторів, громади міста, знесена політичним рішенням (Рис. 1). Протягом 2009–2020 рр. фрагмент церкви – поховальну каплицю Бусмана за проектом архітектурного бюро Gustavs & Lungwitz ознаковано стилізованою сакральною формою у скляному кубі на її первісному історичному місці як меморіал пам'яті, нагадування про жахи війни і зловживання владою диктаторами (Рис. 2). Скляний куб-музей «Софієнкірхе – місце роздумів» («DenkRaum Sophienkirche») використовується для виставок, де експонуються автентичні фрагменти каплиці Бусмана (Busmannkapelle (ehem. Sophienkirche), 2023).

Рис. 1. А) Церква Св. Софії на Поштової площі. Детальний план Дрездена 1911 р. (Verschwendene, 2023); В) Церква Св. Софії у XIX ст. (Sophienkirche, 2023); С) Церква Св. Софії. Фото 1902 р. (Aalamy, 2023); D) Церква Св. Софії. Фото 1945 р. (Wikibooks, 2023)

Колишня Софіївська церква, розташована неподалік Цвінгера, була знаковою релігійною спорудою і протягом століть визначала історію країни і міста. Вона виникла у XIII ст. як церква францисканського монастиря і пізніше стала євангельською надвірною і кафедральною церквою. Сучасна символічна каплиця Бусмана зі своєю експозицією стала живим місцем взаємодії з історією Дрездена та місцем пам'яті, а також форумом (Рис. 3) для розкриття історичних коренів, нагальних питань сучасності (Sophienkirche, 2023).

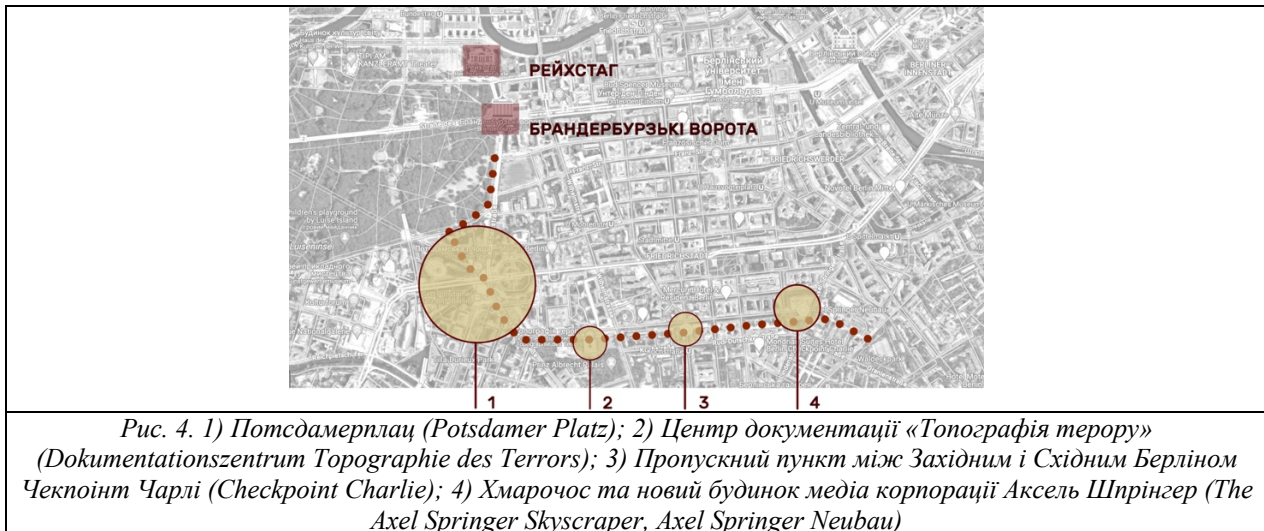
Рис. 2. А) Церква Св. Софії в контексті Цвінгера і Королівського замку перед знищенням. (Sophienkirche, 2023);

В) Postplatz. Аерофотознімок 2006 р. Фото Henry Mühlrpfordt; С) Меморіал пам'яті церкви Св. Софії – каплиця Бусмана. Аерофотознімок. Фото Derbrauni; D) Меморіал пам'яті церкви Св. Софії в контексті існуючої забудови. Фото М. Грача, 2015 р.; Е) Фрагмент ознакування контуру церкви Св. Софії, знесеної 1962 р. Частково на місці церкви знаходиться будинок «Advantariegel» (архітектор Гайнц Тезар). Фото 2007 р. (Busmannkapelle, 2023)

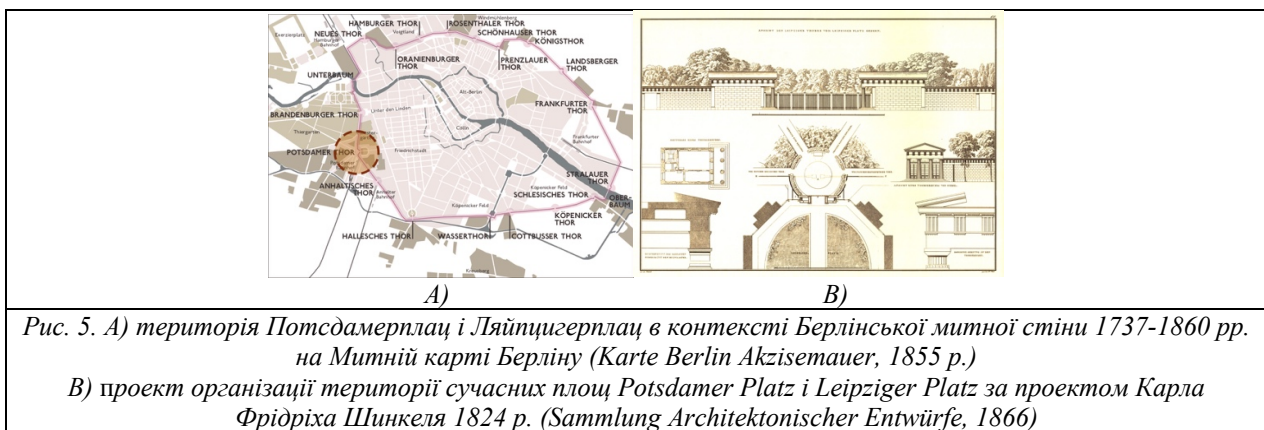

Рис. 3. А) Місце розташування колишньої церкви Св. Софії, частково забудоване. Фото Т. Kantschew. (Busmannkapelle, 2023); В) Розташування каплиці Бусмана на плані 1864 р. церкви Св. Софії. (Sophienkirche, 2023); С) Ознакування церкви Св. Софії символічною формою каплиці Бусмана з пристосуванням під музей «DenkRaum Sophienkirche» (Софієнкірхе - місце роздумів). Фото М. Грача, 2019 р. D) Фото макету церкви Св. Софії в музейному просторі каплиці; Е) Фрагмент інтер'єру (Sophienkirche, 2023).

Наступні чотири принципи ілюструють приклади архітектурних рішень післявоєнного відновлення, розташовані на невеликому відрізку берлінської стіни: урбаністичне рішення Потсдамерплац (Potsdamer Platz) – глобальна ідентифікація; Центр документації «Топографія терору», колишній штаб гестапо (Dokumentationszentrum Topographie des Terrors) – документальна репрезентація; пропускний пункт між Західним і Східним Берліном Чекпоінт Чарлі (Checkpoint Charlie) – музеєфікація, ознакування символічною формою; хмарочос та новий будинок медіа корпорації Аксель Шпрінгер (The Axel Springer Skyscraper та Axel Springer Neubau) – інтерпретація спадщини (Рис. 4).

Історичний розвиток, трансформації та переосмислення міської території Берліну, яка тепер має назву Potsdamer Platz детально проаналізували автори книги «Potsdamer Platz. The Reshaping of Berlin Springer» Małgorzata Nowobiliska та Quazi Mahtab Zaman (Nowobiliska M., 2014, с. 13–24). До початку XVIII ст. це було передмістя, що розвивалося у напрямку міста Потсдам; у XIX ст. – п'ятикутне перехрестя доріг, суміжне з октагональною площею Ляйпцигер (Рис. 5).

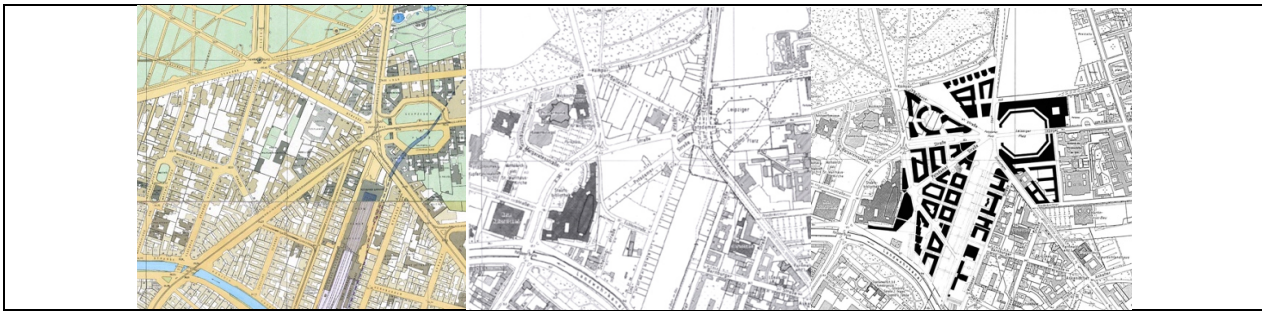

Рис. 6. Потсдамерплац і Ляйпцигерплац:
 А) на карті міста 1910 р. (Theforeignarchitect, 2023)
 В) після Другої світової війни. (Berlin, 2010) С) після 2010 р. (Fundació Mies van der Roh, 2023).

З кінця ХІХ ст. ця територія стала своєрідним функціональним міським центром з готелями, ресторанами, магазинами. Площа та вулиці, що виходять з неї, були популярним місцем зустрічі політичної, соціальної та культурної еліти Берліна. З Потсдамською залізничною станцією, станцією метро та численними трамвайними та автобусними лініями Потсдамська площа була однією з найвідоміших площ у Європі до кінця Другої світової війни (Potsdamer Platz, 2023). Під нацистським управлінням головний архітектор Гітлера Альберт Шпер мав намір оточити Потсдамську площу урядовими будівлями, але ці плани не були реалізовані. Нацисти залишили свій вітбиток у «Columbushaus», де розташували секретну тюрму гестапо. Наприкінці Другої світової війни майже уся забудова площі була перетворена у руїну (Nowobilka, 2014, s. 4). Після закінчення війни Потсдамська площа утворила «трикордонний трикутник» між радянським, британським та американським секторами в розділеному Берліні. З серпня 1961р., коли через площу була прокладена берлінська стіна, протягом наступних майже трьох десятиліть вона була приречена на маргінальне існування як внутрішня міська пустка. Близькість колишнього бункера Гітлера, в якому він скоїв самогубство, додатково збільшила бажання забути про цю територію (Potsdamer Platz, 2023) (Рис. 6).

Рис. 7. А) аерофотознімок Потсдамської площі, кінець 1930-х рр. (Tip Berlin Media Group GmbH, 2020)
 Джерело: <https://www.tip-berlin.de/stadtleben/geschichte/potsdamer-platz-historisch-bis-heute/>; В) Потсдамська площа недовзі після падіння Берлінської стіни (Там само); С) макет реконструкції Потсдамської площі. (Theforeignarchitect, 2023)
 D) забудова Potsdamer Platz. Сучасний стан. Фото Avda.

Після руйнування стіни у 1989 р. площа була обрана для створення нового центру Берліна. Разом з тим виникла дискусія: чи мають шрами історії стати основною рисою нового міського пейзажу (погляд архітекторів-деконструктивістів, зокрема, Даніеля Лібескінда, Рема Кулхаса), чи потрібно повністю видалити ці шрами (погляд архітекторів-традиціоналістів, зокрема, Ганса Кольгофа). Цій дискусії на початку 1990-х рр. протистояв загальний світовий процес глобалізації, вплив міжнародних корпорацій на розвиток міст, фінансові пріоритети урбаністичного розвитку. Як наслідок, відбулось переосмислення концепції нової Потсдамської площі як проекту, на якому маркетинг місця досяг свого піку. Передові, високотехнологічні рішення провідних архітекторів світу Ренцо Піано, Хельмута Яна, Девіда Чіпперфілда, Рафаеля Монео, Річарда Роджерса, Арата Ісодзакі та ін., залучених до проектування, не підлягали обговоренню громадськості. Тепер це напіввідкритий корпоративний простір, тут не відбуваються непередбачені події, відсутнє транзитне

життя, що складається з безхатьків на підлозі, виступів музикантів, танцюристів або фокусників, відсутній графіті-арт – усе, що відіграє важливу роль у міській культурі Берліна (Nowobilska, 2014, s. 13–24). Таким чином, глобальна ідентифікація перемогла амбіції урбаністів стосовно відновлення первісного характеру Потсдамської площі або її меморіалізації (Рис.7, Рис. 8).

Рис. 8. А) Потсдамська площа 1920-х рр; В) Потсдамська площа, 1945 р. С) Хмарочоси на Потсдамській площі. Будівлі та їхні архітектори зліва направо: Atrium-Tower (Ренцо П'яно), Kollhoff-Tower (Ганс Кольгоф), BahnTower (Гельмут Ян). Фото Л. Поліщук 2019 р.; D) «Sony Center» на Потсдамській площі. Фото М. Грача, 2019 р.

Прикладом інтерпретації спадщини може слугувати сповнений символізму об'єм нової будівлі медіа корпорації Аксель Шпрінгер (Axel Springer Neubau, арх. бюро ОМА, архітектор Рем Кулхас, 2019 р.), яка символічно «розірвана» горизонтальним скляним атріумом складної полігональної форми. «Золотий» хмарочос цієї ж компанії (The Axel Springer Skyscraper, архітектор Мельхіоре Бега, 1965 р.) трасує кордон по фрагменту берлінської стіни, який проходив у одному з єврейських кварталів Берліна, мешканці якого були вивезені, знищені (Рис. 9). Тепер хмарочос і новобудова, медіа-центр нової ери, символізують постійне, тектонічне злиття двох частин держави, а викладені «камні спотикання» є формою меморіалізації пам'яті (Gira, 2023).

Рис. 9. А) «Золотий» хмарочос медіа корпорації Аксель Шпрінгер (The Axel Springer Skyscraper). Фото Л.Поліщук, 2019 р.; В) новий будинок компанії Аксель Шпрінгер, фото М. Грача, 2019 р.; С) Візуальне злиття двох будинків корпорації. Фото М. Грача, 2019 р.

Висновки

Відсутність превентивних заходів відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 1954 р. є серйозною перешкодою для ефективного збереження культурної спадщини під час війни, тому важливими є підготовчі заходи, які держави повинні мати на місці до виникнення кризи. Найважливіші серед них: підготовка реєстрів, у тому числі в цифровому форматі, забезпечення легкого доступу до них відповідним органам та агентствам; підготовка до вивезення рухомих культурних цінностей або забезпечення належного місцевого захисту; планування екстрених заходів щодо захисту від пожежі, пошкодження конструкцій чи структурного обвалу архітектурних об'єктів та призначення компетентного цивільного органу, відповідального за збереження.

Станом на сьогодні існує багато міжнародних та українських ініціатив збереження культурної спадщини в Україні, і суб'єкти, які надають таку підтримку, різноманітні і численні. Серед ініціатив, спрямованих на збереження архітектурно-містобудівної спадщини: моніторинг втрат та пошкоджень за допомогою супутникових знімків – ЮНЕСКО, SCRI, спеціалізована програма ICCROM, проекти

RebuildUA, UADamage, Skeiron та ін.; формування реєстрів об'єктів культурної спадщини; підготовка фахівців у сфері спадщини, посадових осіб та військових для запобігання подальших пошкоджень об'єктів культурної спадщини, культурних установ.

Необхідно зосередити увагу на етапі відновлення спадщини, враховуючи світовий досвід у ситуаціях збройних конфліктів. Більше уваги слід приділити післяконфліктній пам'яті в проєктах відновлення. Меморіалізація може набувати різноманітних форм. Корисно використовувати такі підходи, як до нематеріальної спадщини, розглядаючи культурну спадщину як змінну дискусію, яка постійно переосмислюється. Багато перешкод, з якими стикаються проєкти в післяконфліктних ситуаціях, можуть бути вирішені, не розглядаючи спадщину як одношарову та незмінну реальність (Campfens, 2023, p. 82–83).

Бібліографія

- Archiv.neumarkt-dresden.de, 2023. *Busmannkapelle (ehem. Sophienkirche)* [online] Avialiable at: <<https://archiv.neumarkt-dresden.de/busmannkapelle-sophienkirche.html>> [Accessed: 01 December 2023];
- Berlin, 2010. *Kritikai rekonstrukció: Leipziger Platz és Lenné háromszög* [online] Avialiable at: <https://berlin2010.blog.hu/2010/06/12/kritikai_rekonstrukcio_a_leipziger_platzon> [Accessed: 01 December 2023]
- Bevan, R., 2006. *The Destruction of Memory: Architecture at War*. London: Reaktion Books Ltd.;
- Campfens, E. and others, 2023. *Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond*. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies PE 733.120;
- Fundació Mies van der Roh, 2023. *ABB Roland Ernst Project-Potsdamerplatz* [online] Avialiable at: <<https://www.miesarch.com/work/2839>> [Accessed: 01 December 2023]
- Leitanaitė, R., 2023. *Welcoming speech, explanation of the conference program*. Program Public conference “UREHERIT: architects for heritage in Ukraine. Recreating identity and memory. 13.10.2023. Lviv, Ukraine.
- Mancini, JA and Bresnahan, K., 2014. *Architecture and Armed Conflict. The Politics of Destruction*. London, Ney York, Routledge;
- Nowobilaska, M., Zaman, Q. M., 2014. *Potsdamer Platz. The Reshaping of Berlin*. Springer;
- Ristic, M., 2018. *Architecture, Urban Space and War: The Destruction and Reconstruction of Sarajevo*;
- Schinkel, K.F., 1866. *Sammlung Architektonischer Entwürfe*. Berlin: Ernst & Korn.
- Sophienkirche, 2023. *DenkRaum Sophienkirche* [online] Avialiable at: <<https://www.denkraum-sophienkirche.de>> [Accessed: 01 December 2023];
- Stone P. G., 2022. *Protecting Cultural Property in Armed Conflict: The Necessity for Dialogue and Action Integrating the Heritage, Military, and Humanitarian Sectors*. In: Cuno, J. and Weiss, T., ed. *Cultural Heritage and Mass Atrocities*. Los Angeles: Getty Publications;
- Teijgeler, R., 2006. Preserving cultural heritage in times of conflict. In: Gorman, G.E and Shep, S.J., ed., 2006. *Preservation management for libraries, archives and museums*. London: Facet Publishing, pp. 133-165 pp.;
- Tip Berlin Media Group GmbH, 2023. *Potsdamer Platz im Wandel der Zeit: Von kaiserlich bis turbulent* [online] Avialiable at: <<https://www.tip-berlin.de/stadtleben/geschichte/potsdamer-platz-historisch-bis-heute/>> [Accessed: 01 December 2023]
- Weiss, T.G. and Connelly, N., 2018. Protecting the Past: Cultural Heritage in War Zones. *Third World Quarterly*, 40 (2), pp. 1–17. DOI:10.1080/01436597.2018.1535894
- Wikibooks, 2023. *Das verschwundene Dresden – Der Februar 1945* [online] Avialiable at: <https://de.m.wikibooks.org/wiki/Reisen_in_das_Alte_Dresden/_Das_verschwundene_Dresden_%E2%80%93_Der_Februar_1945#> [Accessed: 01 December 2023]

НСАУ, 2023. Конференція «UREHERIT: Архітектори за спадщину в Україні [online] Доступно: <<http://nsau.org/2023/10/18/конференція-ureherit-архітектори-за-спадщин/>> [Дата звернення: 01.12.2023];

Рішняк, О., 2022. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*, №4. С.159–172;

References

Archiv.neumarkt-dresden.de, 2023. *Busmannkapelle (ehem. Sophienkirche)* [online] Available at: <<https://archiv.neumarkt-dresden.de/busmannkapelle-sophienkirche.html>> [Accessed: 01 December 2023];

Berlin, 2010. *Kritikai rekonstrukció: Leipziger Platz és Lenné háromszög* [online] Available at: <https://berlin2010.blog.hu/2010/06/12/kritikai_rekonstrukcio_a_leipziger_platzon> [Accessed: 01 December 2023]

Bevan, R., 2006. *The Destruction of Memory: Architecture at War*. London: Reaktion Books Ltd.;

Campfens, E. and others, 2023. *Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond*. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies PE 733.120;

Fundació Mies van der Roh, 2023. *ABB Roland Ernst Project-Potsdamerplatz* [online] Available at: <<https://www.miesarch.com/work/2839>> [Accessed: 01 December 2023]

Leitanaitė, R., 2023. *Welcoming speech, explanation of the conference program*. Program Public conference “UREHERIT: architects for heritage in Ukraine. Recreating identity and memory. 13.10.2023. Lviv, Ukraine.

Mancini, JA and Bresnahan, K., 2014. *Architecture and Armed Conflict. The Politics of Destruction*. London, New York, Routledge;

Nowobilaska, M., Zaman, Q. M., 2014. *Potsdamer Platz. The Reshaping of Berlin*. Springer;

NSAU, 2023. *Conference "UREHERIT: Architects for heritage in Ukraine* [online] Available at: <<http://nsau.org/2023/10/18/konferencija-ureherit-architektors-for-heritage/>> [Accessed: 01.12.2023];

Rishnyak, O., 2022. Cultural heritage in military conflict: international experience of the second half of the 20th - beginning of the 21st century. and Ukrainian reality. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*, 4. P.159–172;

Ristic, M., 2018. *Architecture, Urban Space and War: The Destruction and Reconstruction of Sarajevo*;

Schinkel, K.F., 1866. *Sammlung Architektonischer Entwürfe*. Berlin: Ernst & Korn.

Sophienkirche, 2023. *DenkRaum Sophienkirche* [online] Available at: <<https://www.denkraum-sophienkirche.de>> [Accessed: 01 December 2023];

Stone P. G., 2022. *Protecting Cultural Property in Armed Conflict: The Necessity for Dialogue and Action Integrating the Heritage, Military, and Humanitarian Sectors*. In: Cuno, J. and Weiss, T., ed. *Cultural Heritage and Mass Atrocities*. Los Angeles: Getty Publications;

Tejgeler, R., 2006. Preserving cultural heritage in times of conflict. In: Gorman, G.E and Shep, S.J., ed., 2006. *Preservation management for libraries, archives and museums*. London: Facet Publishing, pp. 133-165 pp.;

Tip Berlin Media Group GmbH, 2023. *Potsdamer Platz im Wandel der Zeit: Von kaiserlich bis turbulent* [online] Available at: <<https://www.tip-berlin.de/stadtleben/geschichte/potsdamer-platz-historisch-bis-heute/>> [Accessed: 01 December 2023]

Weiss, T.G. and Connelly, N., 2018. Protecting the Past: Cultural Heritage in War Zones. *Third World Quarterly*, 40 (2), pp. 1–17. DOI:10.1080/01436597.2018.1535894

Wikibooks, 2023. *Das verschwundene Dresden – Der Februar 1945* [online] Available at: <https://de.m.wikibooks.org/wiki/Reisen_in_das_Alte_Dresden/_Das_verschundene_Dresden_%E2%80%93_Der_Februar_1945#> [Accessed: 01 December 2023]

¹Mykyta Hrach, ²Larysa Polishchuk
¹Master of Architecture, Ivano-Frankivsk
e-mail: mykyta.hrach@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0466-554X

²PhD in Architecture,
Head of the Research Department PIK PALACE,
Associate Professor of the
Department of Architecture and Urban Planning of
IFNTUOG, Ivano-Frankivsk
e-mail: larysa.polischuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1330-0657

WAR AND HERITAGE: EXPERIENCE OF PRESERVING CULTURAL IDENTITY

© Hrach M., Polishchuk L. 2023

The culture and conflicts have always been intertwined throughout the history of humanity. During armed conflicts, deliberate targeting of cultural heritage sites takes place. The aggressor's goal is not only the occupation of lands but also the imposition of a different ideology and the erasure of historical memory. As cultural heritage is a component of cultural identity, it can also be directly attacked for ideological reasons, as we can observe in Ukraine. Disrespect for another's cultural space manifests itself in the deliberate destruction of historical structures and monuments, the theft of artworks, the burning of archives and libraries, and the destruction of architectural and urban spaces. The preservation of cultural heritage in the context of armed conflicts is one of the most challenging tasks within the spectrum of global conservation efforts. The inadequacy or absence of preventive measures in accordance with the 1954 UNESCO Convention is a significant obstacle to the effective preservation of cultural heritage during times of war. Now it is essential to study global experiences in preserving cultural treasures in situations of armed conflicts to find ways to address the conservation challenge, Redefining and emphasizing national and local cultural identity, as well as reflecting memory in restoration projects in Ukraine. The aim of the article is to analyze global experiences in post-conflict cultural heritage restoration and propose principles for preserving cultural identity during the reconstruction phase in Ukraine after the war. During the heritage restoration phase in Ukraine, within the framework of urban restoration projects (revalorization, regeneration), it is crucial to focus on experiences from situations of armed conflicts. More attention should be given to post-conflict memory in restoration projects. Based on the analysis of literary sources and field studies, we propose five principles that can be applied during the post-conflict reconstruction phase: "Immortalization of Memory", "Global Identification", "Documentary Representation", "Museification, Symbolic Marking", "Interpretation". Among international projects and implementations, there are various approaches, including those with opposing views on the preservation of cultural identity, which align with the proposed principles of immortalization of memory and global identification.

Keywords: Ukraine; Cultural heritage; Armed conflict; Immortalization of Memory; Global Identificatio; Documentary Representatio; Museification, Symbolic Marking; Interpretation.